

KŪNAS, TAPATUMAS IR SENĖJIMAS

Gražina Rapolienė

Vilniaus universiteto Eksperimentinės ir klinikinės medicinos institutas
Žygimantų g. 9, LT-01102 Vilnius
Telefonas (8 5) 261 7985
Elektroninis paštas grazina.rapoliene@ekmi.vu.lt
Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Socialinės politikos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius

Pateikta 2008 m. sausio 31 d.

Parengta spausdinti 2008 m. balandžio 10 d.

Santrauka

Postmodernioje Vakarų gerontologijoje kūno ir jo reikšmės senatvės identitetui supratimui skiriama vis daugiau dėmesio, tačiau Lietuvoje ši tema dar nenagrinėta. Straipsnio tikslas – panagrinėti kūno svarbą socialiniam senatvės tapatumo konstravimui ir apibendrinti iškilusių užsienio autorių įžvalgas. Tyrimo metodas – lyginamoji analizė.

Šiame straipsnyje apžvelgiamas senatvės tapatumo konstravimas kūno ir lyties aspektu, nagrinėjamos A. Giddenso (2000) šiuolaikinio Aš kūrimo, B. S. Turnerio (1995), M. Featherstone'o ir M. Hepworth'o (Featherstone, Hepworth, 1993; Hepworth, 1991) bei M. Foucault (1988) senatvės koncepcijos, jos gretinamos su 1998 m. Uppsalos universiteto (Švedija) mokslininkų (Öberg, Tornstam, 2001) atlikto tyrimo duomenimis. Kultūrinis senėjimo atstovavimas kelia riziką pozityviam asmens tapatumui ir sudaro prielaidas socialinei marginalizacijai. Esama duomenų, prieštaraujančių tiek „senėjimo kaukės“, tiek Foucault koncepcijoms, ir esama nuorodų, kad jos gali būti teisingos skirtingiems socialiniams-ekonominiams sluoksniams. Šioms prielaidoms patvirtinti arba paneigti, taip pat padėčiai Lietuvoje nagrinėti reikalingi empiriniai tyrimai.

Pagrindinės sąvokos: senėjimas, tapatumas, kūnas, lytis.

Įžanga

Postmodernios Vakarų gerontologijos identiteto tyrimuose daugiausia dėmesio skiriama senatvės identiteto supratimui, kūnui, kultūriniam senėjimo atstovavimui ir senatvės įvaizdžiams. Nors kūno ir lyties tema paliečiama daugelio autorių, rašančių apie senatvės identitetą (Biggs, 1997; Harper, 1997; Twigg, 2000; Phillipson, Biggs, 1998; Featherstone, 1991 ir kt.), bet netgi modernių ir postmodernių gerontologinių teorijų apibendrinime, neseniai atliktame I. L. Powello (2006), jai skirta nedaug dėmesio.

Lietuvos mokslinėje erdvėje kūnas aptariamas lyties tapatumo aspektu (Tereškinas, 2001, 2004a, 2004b, 2007), darbuose, tyrinėjančiuose senatvę, minimi fiziniai senatvės požymiai, nes jie neatsiejami nuo pačios senatvės sampratos (Mikulionienė, 2003; Zubienė, 2008). Taip pat teigiama, jog, tiek vyrų, tiek moterų nuomone, moterys pasensta anksčiau nei vyrai (Navaitis, 1999), tačiau senstančio kūno tema vis dėlto lieka plačiau nenagrinėjama.

Kalbant apie senatvės tapatumą, kyla klausimas: *koks kūno vaidmuo senstant arba koks individo santykis su senstančiu kūnu?* Todėl šio straipsnio tikslas – panagrinėti kūno reikšmę konstruojant socialinį senatvės tapatumą ir apibendrinti užsienio autorių teorines koncepcijas. Juo siekiama paskatinti tolesniuose senatvės identiteto ir kultūrinio atstovavimo (pavyzdžiui, įvaizdžių žiniasklaidoje, reklamoje ir kt.) tyrimuose atsižvelgti į kūno ir lyties reikšmę.

Tyrimo metodas – lyginamoji analizė. Šiame darbe pristatysiu ir paanalizuosiu A. Giddenso (2000) šiuolaikinio Aš kūrimo, B. S. Turnerio (1995), M. Featherstone'o ir M. Hepworth'o (Featherstone, Hepworth, 1993; Hepworth, 1991) bei M. Foucault (1988) senatvės koncepcijas, jas gretinsiu su 1998 m. Uppsalos universiteto (Švedija) mokslininkų (Öberg, Tornstam, 2001) atlikto tyrimo duomenimis. Tokį pasirinkimą paskatino su tema susijusių empirinių tyrimų stoka Lietuvoje.

1. Kūnas ir šiuolaikinis tapatumas

Kai socialiniai mokslai imasi tyrinėti kūną, kyla nuostaba: mūsų ryšys su kūnu ir jo suvokimas yra toks intymus ir natūralus, kad tarsi nėra vietos įsiterpti stebėtojui. Savojo kūno suvokimas, P. L. Bergerio ir T. Luckmann'o (1999) nuomone, yra ankstesnis ir nepriklausomas nuo socialiai įgyto suvokimo. Kita vertus, didelę įtaką tam turi socialinė patirtis. Ryšys su kūnu yra dvilypis: žmogus ne tik yra kūnas, bet jis ir turi kūną. Žmogus suvokia save kaip esybę, ne tapačią kūnui, bet disponuojančią juo, taigi jis nuolat balansuoja tarp to, kad yra kūnas ir turi kūną (Berger, Luckmann, 1999). Biologiniai veiksniai riboja individo socialines galimybes, tačiau ir visuomenė daro įtaką fiziniams žmogaus galimybėms, pavyzdžiui, gyvenimo trukmei ir sergamumui, priklausantiems nuo padėties visuomenėje, užimtumo pobūdžio ir gyvenimo būdo. Taigi kūno ir visuomenės įtaka yra abipusė. Kūnas yra tarsi sukimosi taškas tarp dviejų realybių. Jo išskirtinė padėtis E. Groszo (1994) teigimu, ta, kad kūnas nėra nei viena, nei kita, kartu būdamas abu. Šios dvinarės kategorijos yra vidus/išorė, subjektas/objektas, aktyvus/pasyvus.

Kuo kūnas svarbus visuomenėje, kokį vaidmenį jis atlieka? Visų pirma, kūno kontrolė yra viena svarbiausių žmogaus socialumo prielaidų. „Išmokti būti kompetentingam – sugebėti lygiateisiškai prisidėti prie kitų kuriant ir atkuriant socialinius santykius – reiškia sugebėti visą laiką ir sėkmingai kontroliuoti veidą ir kūną. Kūno kontrolė yra svarbiausias aspektas to, „ko negalime pasakyti žodžiais“, nes tai yra būtinas karkasas to, ką galime pasakyti (arba galime pasakyti prasmingai)“ (Giddens, 2000, 78). Nuolatinė kūno kontrolė būtina ir asmens tapatumo tęstinumui, arba biografijai, palaikyti. Nors „išsilaisvinimas iš kūno, arba galbūt visiškas Aš ir kūno susilieėjimas pasiekus dvasinę ekstazę, yra bendras pasaulio religijų idealas“, disociacija „išreiškia egzistencinį nerimą, tiesiogiai besikėsinantį į asmens tapatumą“ (Giddens, 2000, 79).

Kūno aspektai, reikšmingi Aš tapatumui, tai: išvaizda, manieros, juslingumas, nusakantis malonumo ir skausmo valdymo tendencijas, bei kūnui taikomi režimai (Giddens, 2000). Svarbiausias jų yra išvaizda – ji naudojama kaip raktas individo veiksams interpretuoti. Manieros ją papildo, nes lemia būdą, kaip individas naudojasi išvaizda kasdienio gyvenimo situacijose. Nors ikimoderniose kultūrose daugiau, šiandien mažiau, tačiau išvaizda vis dėlto atspindi socialinį tapatumą (realų ar siekiamą) – priklausomybę lyčiai, asmens klasinę padėtį ir socialinį statusą. Išvaizda tampa svarbiausiu kuriamo refleksyvinio Aš elementu, o vartotojų kultūros ir suprekinimo sąlygomis – ir svarbiausiu vertės kriterijumi, nes saviugda imama traktuoti kaip savęs pateikimas (Giddens, 2000).

Kūnas yra svarbi savęs suvokimo arba, vartojant A. Giddens'o (2000) terminus, Aš refleksyvumo dalis, be to, veiklos sistemos dalis, o ne pasyvus objektas. Kūno procesų stebėjimas („kaip aš kvėpuoju?“ arba „ką jaučiu?“), dėmesį nuo išorinių dalykų nukreipiantis į vidų, yra esminis savivokos aspektas, leidžiantis „suvokti momento pilnatvę“ ir sąmoningai kontroliuoti juslinius įspūdžius bei kūno polinkius. Toks kūno suvokimas, nors perimtas iš Rytų meditacinių technikų, Vakaruose (skirtingai nei jo kilmės kraštuose) traktuojamas kaip Aš konstravimo, o ne kaip ego suskaldymo priemonė (Giddens, 2000).

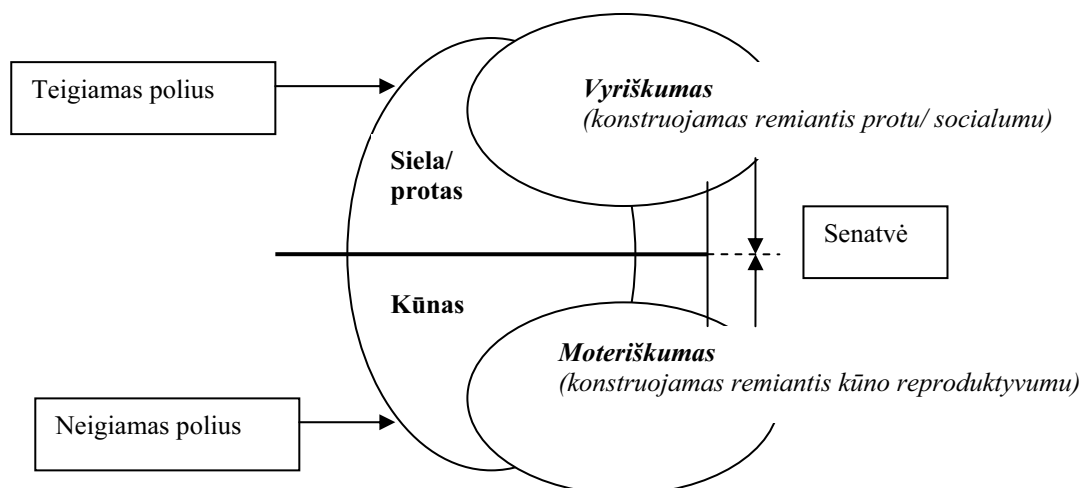
Kūnas tiesiogiai pavaldus principui, kad Aš galima ir reikia konstruoti. Rūpinimasis kūnu reiškia santarvę su juo, įsiklausymą į siunčiamus signalus, sveikatos stiprinimą, sunkių ligų išvengimą ir smulkių negalavimų įveikimą be vaistų. Tam tikslui dabar skiriama daug vadovėlių ir patariamųjų leidinių, aiškinančių apie sveiką gyvenseną, mąstyseną, mitybą, mankštą, išvaizdą, mylėjimąsi ir daugybę kitų dalykų. Kūnas tapo modernybės refleksyvumo dalimi, tai reiškia, kad vis daugiau refleksyviai domiamasi kūno režimu ir juslingumo reguliavimu, ir tiek gyvenimo planavimas, tiek gyvenimo stiliaus pasirinkimas (iš principo) integruojami į kūno režimą (Giddens, 2000). A. Giddenso (2000) nuomone, šį reiškinį vertinti tik kaip kūno išvaizdos idealų (pavyzdžiui, grakštumo ar jaunatviškumo) kaitą arba manyti, kad jį sukėlė vartojimo reklamos daroma įtaka, būtų trumparegiška. Mes tampame atsakingi už savo kūno konstravimą ir esame verčiami tai daryti tuo labiau, kuo potraciškiesni socialiniai kontekstai, kuriuose gyvename.

Svarbu pabrėžti, kad kūnas anaipol netapo inertišku dariniu, vien suprekinimo arba „disciplinos“, kaip suvokia Foucault, objektu. „Brandžios modernybės sąlygomis kūnas iš tikrųjų mažiau „paklūsta“ Aš negu kada nors anksčiau, nes jie abu intymiai suderinti refleksyviniame Aš tapatumo projekte“ (Giddens, 2000, 278). „Pats kūnas buvo išlaisvintas, ir tai yra jo refleksyvaus perstruktūrinimo sąlyga“ (Giddens, 2000, 278).

Taigi brandžios modernybės (arba postmoderniomis) sąlygomis didėja kūno reikšmė: jis vis labiau įtraukiamas į refleksyvų Aš projekto kūrimą. Modernėjant socialiniams kontekstams, mes tampame atsakingi už savo kūno konstravimą. Ši koncepcija, teigianti vis didesnę sąmoningai pažįstamo ir „išlaisvinto“ kūno įtraukimą į Aš tapatumo konstravimą, yra novatoriška. O kaip į kūną buvo žiūrėta iki šiol?

2. Lytis ir senėjimas

Išaugusi kūno svarba šiolaikiniame gyvenime skatina domėtis jam anksčiau teikta prasme. Vakarų kultūroje materialumas buvo atskiriamas nuo dvasingumo, o siela – nuo kūno. Vakarų filosofija, grįžta Platono kūno ir sielos prieštara, kūną traktavo kaip sielos kalėjimą, vėliau – kaip ydingų poreikių šaltinį, jį vertinama neigiamai, o sielą – teigiamai. Protas dar Platono koncepcijoje buvo apibrėžiamas kaip autonomiškas vienetas (May, 1996). Analogiškai buvo atskiriamas kūnas ir žinojimas arba kūnas ir socialumas – susiduriame su „moterišku kūniškumu“ ir „vyrišku įkūnijimu“ (Gittens, 1997): moteriškumo samprata konstruojama remiantis reproduktyvia moters kūno funkcija, o vyriškumas siejamas su protu, žinojimu (Twigg, 2000). Kadangi žinojimas yra lytiškas (*gendered*) ir vyriškas, vyras siejamas su „socialumu“ (jo moteriai trūksta), o moteris yra tarsi pripildyta kūniškumo (kurio vyrui trūksta). Apibendrinant šios įžvalgos vaizdžiai perteikiamos 1 pav.

1 pav. Kūnas ir lytis Vakarų kultūroje

Kaip matome, lyčių atskyrimas turi teorines ištakas, išorines kūno atžvilgiu. Abejoju labiau išreikštu moterų nei vyrų „kūniškumu“, kadangi kituose kontekstuose, pavyzdžiui, kalbant apie lytinę elgseną, gajį priešinga nuostata: vyrų prigimtis esą aistringesnė (nors tyrimai to nepatvirtina), todėl ja pateisinama vyrų, bet ne moterų neištikimybė, t. y. tebetaikomi dvigubi standartai. Ir socialinėje gerontologijoje nereprezentuota moteris buvo moteris kūne, išstumta iš socialumo (Powell, Longino 2002).

Moterys dažnai jaučiasi apibrėžiamos kaip „kitos“ (likutinė kategorija) nei vyrai, taip, kaip juodieji ir baltieji, gėjai ir heteroseksualai (Harper, 1997). R. W. Conellio (1987, 1995) lyčių hierarchijos koncepcijoje teigiama, kad moteriškumas formuojamas atsižvelgiant į hegemoninį vyriškumą. Šį vyriškumo tipą, visuomenėje suprantamą kaip normą, apibūdina heteroseksualumas, ekonominė nepriklausomybė ir gebėjimas išlaikyti savo šeimą, fizinė galia, drąsa, racionalumas. Moteris tuo tarpu vertinama pagal seksualinį patrauklumą, gabumus ir naudingumą vyrams (Itzin, 1990). Jos vertė „seksualizuota“, ir tai lemia santykinai didesnę moters socialinę vertę pirmoje gyvenimo pusėje ir menkesnę – antroje. Kūno senėjimo požymiai vyrams nereiškia socialinio nuvertinimo taip, kaip moterims. C. Shilling nuomone (1993), moterys labiau nei vyrai formuoja savo kūnus kaip kitų suvokimo objektus ir „naudoja“ juos kaip turtą tikslams pasiekti. Neigiamas šio sąmoningo moterų kūniškumo aspektas tas, kad sendamos jos praranda svarbų turtą ir ima pačios galvoti apie save (bei kiti galvoja apie jas) tarsi apie nepastebimas. Tuo tarpu vyresnio amžiaus vyrų galia, įtvirtinta statusu ir turtu, turi tendenciją didėti, o ne mažėti.

Tačiau yra manančių, kad vyrų senėjimas yra ne mažiau sudėtingas reiškinys. J. Hearn nuomone, „seno vyro“ kategorija reiškia dvejetainę praradimą: vidutinio amžiaus žmogaus galią organizacijoje ir jauno žmogaus fizinę jėgą. Pagyvenę vyrai nustumiami iš jaunystės ir heteroseksualios šeimos centro, jie tampa „kitais“ šio centro atžvilgiu, nes artėja prie mirties (Hearn, 1995), t. y. užima ne tokią palankią padėtį remiantis R. W. Conellio lyčių hierarchija, nes „seno vyro“ kategorija neatitinka dominuojančių heterogeninio vyriškumo konstrukcijų, susijusių su jaunyste, fizine jėga ir seksualumu.

L. Schwaiger (2006) teigia, kad seniems vyrams tampant „kitais“, jų kūnai yra „feminizuojami“, nes vyriškumas prilyginamas kūno kontrolei, socialinei galiai ir jaunatviškumui. Manau, netikslu tarp feminizavimo ir marginalizavimo dėti lygybės ženklą. Šiuo atveju paranki būtų daugiapakopė R. W. Connellio lyčių hierarchijos sistema: senstantis vyriškumas nustumiamas į mažiau privilegijuotą padėtį dominuojančio heterogeninio vyriškumo atžvilgiu.

Beje, kūno kontrolei lyčių konstravime skiriamas nemenkas dėmesys. M. Douglas (1966) teigimu, kontrolės sąvoka siejama su vyriškumu, kadangi moterys nekontroliuoja menstruacijų, o vyrai kontroliuoja ejakuliaciją. L. Irigaray ir jos sekėjų teigimu (1985a, 1985b, cit. Schwaiger, 2006), skirtingumas perduodamas ir per kalbos struktūrą, kūno kontrolė yra asocijuojama su vyrais ir vyriškumu (vienovės ir stabilumo terminais), tuo tarpu „kontrolės stoka“ (ir kūno jėgos stygius) tradiciškai asocijuojamas su moterimis ir moteriškumu (gausumo ir takumo terminais).

Kūno kontrolė yra socialinės kontrolės išraiška (Douglas, 1973), todėl ji turi svarbią socialinę reikšmę, kuri sutrikdoma vyrų ir moterų kūnams senstant. Vyrams senstant, kai ima nepavykti būtina kūno emisijų kontrolė, kinta socialinės galios, kūno kontrolės ir vyriškumo ryšys. S. Harper (1997, 169) teigimu, kadangi moterys visuomet yra įkūnytos, o vyrai ne, „vyrai tampa įkūnyti, kai sensta“, taigi senatvėje atotrūkis tarp vyrų ir moterų sumažėja (žr. 1 pav.). Senstantis tiek vyrų, tiek moterų kūnas ima nepajėgti išreikšti save visuotinai įprastais norminiais lyčių principais, kurių laikymasis ženklina mūsų lytį kasdieniniame gyvenime (Harper, 1997). Jis konstruojamas kaip marginalus ir atskiriamas nuo pagrindinio kultūrinio atstovavimo, apibrėžiant ribas ir įteisinant visuomenės pretenzijas (*claims*), o tai yra „natūralu“ kūno išvaizdai (Powell, 2006).

Apibendrinant pasakytina, kad kultūrinis lyties ir senėjimo atstovavimas turi aiškias takoskyras tarp lyčių ir tarp amžiaus grupių. Vyriškumas siejamas su siela, protu, socialumu – teigiamu poliumi, kontroliuojančiu neigiamą polių, kurį atitinka kūnas ir moteriškumas. Kultūrinis moteriškumo atstovavimas siejamas su reprodukciniomis kūno funkcijomis, seksualumu, jo socialinė vertė priklauso nuo naudingumo vyrams. Senstant riba tarp lyčių nyksta, jos supanašėja, tačiau abi atsiduria už ribos, skiriančios nuo įtakingesnių jaunesnio amžiaus grupių. (Panaši riba nuo visuomenės skiria ir jauniausiuosius, tačiau tai atskira tema, jos dabar neliesime.)

Literatūroje jau kalbėta, kad moterys nesitapatina su kultūrinio moteriškumo atstovavimu, o sukuria dvejopą savimone: Aš, apibrėžtą kultūriškai, ir Aš, skirtingą nei kultūrinis priskyrimas (Friedman, 1988). A. Rich (1976) pabrėžė, kad moterys turi peržengti takoskyrą tarp kūno ir sielos, kad sukurtų moterišką subjektą, kuriame šios dvi realybės papildytų viena kitą. Taip pat vyresnio amžiaus žmonės, kurdami savo subjektyvų tapatumą pasitelkdami „ontologinį refleksyvumą“ (Giddens, 2000), gali įtvirtinti kultūrinį senėjimo atstovavimą arba konfliktuoti su juo, rinkdamiesi senėjimo atmetimą, kūno jaunimą ir/arba įsitraukimą į virtualias realybes, kuriose kūnas tampa nesvarbus.

Beje, A. Giddens'o koncepcija neišskiria lyties ir amžiaus aspekto, tačiau tai nėra jos trūkumas. Ji atspindi tendencijas, būdingas postmoderniai visuomenei: ribų tarp lyčių ir amžiaus grupių nykimą, universalią lytį (*uni-sex*) ir universalų amžių (*uni-age*). Abiejų lyčių jaunimui neretai skiriama ta pati apranga ir kosmetika, močiutėms ir vaikaičiams skirti apatiniai drabužiai dekoruojami tomis pačiomis aplikacijomis, supanašėja laisvalaikio leidimo būdai (pavyzdžiui, žaidimas kėgliais). Pašalinus skirtumus, nelieka ir su jais susijusių problemų. Pažiūrėkime, kaip ankstesnės teorijos sprendė senatvės tapatumo problemą.

3. Kūno senėjimas – tai kova, atsiejimo nuo kūno patirtis ar refleksyvus integralumas?

Plačiai diskutuotos „senatvės kaukės“ koncepcijos autoriai teigia, kad fiziniai senatvės požymiai yra tarsi nenuimama kaukė, „paslepianti esminį žmogaus tapatumą“, t. y. nors metams bėgant išvaizda keičiasi, esminis identitetas nekinta (Featherstone ir Hepworth, 1993). Kova su fiziniais senėjimo požymiais yra tarsi kova su savimi, kova tarp sielos ir kūno. Autoriai sutinka, kad nepaisant kūno senėjimo, vidinė esybė išlieka jauna: „išorinis kūnas gali būti interpretuojamas kaip vidinio kūno jaunatviškumo išdavystė“ (Turner, 1995, 257), „paaiškinimo, kas yra būti senam, sunkumai slypi suvokime partitinio skirtingumo tarp fizinių senėjimo procesų, atspindimų išorinės išvaizdos, ir vidinio ar subjektyvaus „realaus Aš“, kuris paradoksaliai išlieka jaunas“ (Hepworth, 1991, 93). Tačiau ką reiškia vidujai išlikti *jaunam*? Ar vidinis Aš turi amžių? Be abejo, jis neperima kūno negalios suvokimo, tačiau turi gyvenimiškos patirties, prisidėjusios prie jo sukūrimo tokio, koks yra. Greičiausiai jis nebepuoselėja naujų jaunatviškų vilčių ar svajū, o pasižymi branda ir jam būdingas atsigręžimas į save, kaip tai supranta E. Eriksonas (2004). Turbūt tiksliau būtų sakyti, kad vidinis Aš, skirtingai nei kūnas, *neturi amžiaus* ir yra nepavaldu laikui. Būtų galima teigti, kad šis belaikis vidinis Aš nesitapatina su laikinumu, su savo kūno amžiumi ir nepriima kultūrinio senėjimo atstovavimo. Individas gali, pavyzdžiui, net nustepti, kad

atrodo kitaip, nei nesikeičiantis jo vidinis įvaizdis. Kaip teigia Bytheway ir Johnson (1998, cit. Powell, Longino, 2002), jam reikia gerai sukurto seno žmogaus vaizdinio, kad senėjimo ženklus galėtų atpažinti savo atvaizde.

M. Foucault (1998) pateikia alternatyvų požiūrį į senatvę kaip į teigiamą egzistencijos tikslą, kurio reikėtų siekti. Jis teigia, kad „žmogiška būtybė tampa subjektu“ per praktikas, kurių metu individai veikia savo kūnus, sielas, mintis, elgesį ir egzistavimo būdą, kad pasikeistų patys, pasiekdami tam tikro tobulumo ar laimės būseną, taptų išmintingi ar nemirtingi (Foucault, 1988, 3–4). Kadangi savęs pažinimo principas istoriškai evoliucionavo į rūpinimosi savimi principą, aukščiausią rūpinimosi savimi formą galima pasiekti senatvėje, kai prarasti fizinių malonumų gebėjimai ir jų troškimas arba siekimas. Senatvė yra taškas, kuriame (per ilgą praktiką) Aš „galiausiai pasiekia save, kuriame grįžtama į save, kuriame susikuria tobulas ir pilnas meistriškumo bei pasitenkinimo ryšys su savim pačiu“ (Foucault, 2005, 109). Taigi senatvę M. Foucault apibūdina kaip gyvenimo tarpsnį, teikiantį didžiausią galimybę save realizuoti, argumentuodamas, kad senatvė gali būti itin produktyvi rūpinimosi savimi būseną.

L. Schwaiger (2006) kritikuoja šį požiūrį kaip versiją atsitraukimo teorijos, kurios jau atsisakyta gerontologijoje pritariant aktyvaus senėjimo koncepcijai (apie šias teorijas žr. Краснова, Лидерс, 2002), taip pat kaip teigiantį „vyrišką“ senėjimo būdą, peržengiantį mažėjančią fizinę galią, tačiau ne susitaikant su tuo, o atsiejimo nuo kūno procese. „Meistriškumo“ senatvėje sąvoka, L. Schwaiger požiūriu, sietina su kontrole, bet ne su silpstančia kūno kontrole, o su metakontrolės forma. Be to, meistriškumo ir pasitenkinimo patirties senatvėje perspektyva esą netaikytina tiems, kurie gyvena skurde ir/arba patiria negalią bei skausmą kaip kliūtį gebėjimui džiaugtis gyvenimu. Nepaisant šios kritikos – juk iš tikrųjų senatvė nėra vienalytė, todėl vargu ar gali būti paaiškinta vienu požiūriu, be to, jos negalima tapatinti su ligomis ir ligotumu ar juo labiau su skurdu – M. Foucault perspektyva įdomi tuo, jog teigia senatvę esant atsiejimo nuo kūno procesu, kai subjektas vis labiau tapatinasi su vidiniu Aš, tarsi atsisakydamas kūno.

Atsiejimo nuo kūno patirtys plačiai aprašytos E. Kübler-Ross mirimo ir į mirtį panašių išgyvenimų (pavyzdžiui, klinikinės mirties, kūno palikimo operacijos metu) tyrimuose. Kalbėdama apie mirimą, ji vartoja sielos sąvoką tiek perkeltine prasme (tai drugelis, paliekantis savo kokoną; Kübler-Ross, 1991, 10), tiek tiesiogine („Jūsų sielai palikus kūną“; ten pat, 11). Mirtis, jos nuomone, yra „paprastas išėjimas iš fizinio kūno“ (1991, 33). Į mirtį panašūs išgyvenimai leido žmonėms patirti save be kūno – sąmoningus, vis dar maistančius, girdinčius, matančius, jaučiančius. Jie patyrė save vientisus, neribojamus kūno fizinės negalios, pavyzdžiui, luoši vėl galėjo šokti, po chemoterapijos nuplikę vėl turėjo savo garbanas, akli vėl matė, kurti girdėjo. Šis atsiskyrimas nuo kūno ir žemiškojo gyvenimo anaipol nėra lengvas. Mirštantysis, jei mirtis nebūna staigi ir jis turi laiko pasiruošti, paprastai pereina tam tikras stadijas: baimės, izoliacijos, pykčio, derybų, depresijos ir susitaikymo (Kübler-Ross, 1990).

Galbūt minėtosios koncepcijos (kaip ir skirtingi gyvenimo tarpsniai bei lytys) sietinos su skirtingu įkūnijimo laipsniu? Tuomet kūno įtraukimas į kuriąsą refleksyvų Aš projektą, A. Giddens'o nuomone, vidinė sielos kova su kūno senėjimu, kaip teigia B. S. Turneris, M. Featherstone'as ir M. Hepworth'as, arba atsiejimo nuo kūno procesas vardan pasitenkinimo savimi ir (jau esančio) savęs pažinimo, kaip mano M. Foucault, – tai skirtingos sielos santykio su kūnu variacijos. B. Turner'io, M. Featherstone'o ir M. Hepworth'o teigiamoje sielos ir kūno priešaroje atsispindi jų nesuderinamumas ir kova, M. Foucault atsiejimo nuo kūno tezėje – sielos atsiribojimas nuo kūno, o A. Giddens'as – priešingai – teigia kūno įsisažmoninimą, jo persmelkimą sąmone. (Kaip pamatysim vėliau, visos šios koncepcijos turi savo atitikmenis arba bent nuorodas į juos empiriniu lygiu.) Tuo tarpu svarbu pažymėti, kad tiek „senėjimo kaukės“, tiek M. Foucault senatvės koncepcijoje teigiama, jog individai nepriima kultūrinio senėjimo atstovavimo, arba visuomenėje suformuotos senatvės sampratos. Šis priėmimas, kaip matėme iš apžvalgos anksčiau, reikštų riziką pozityviam asmens tapatumui ir teigiamam savivertės jausmui, išankstinį susitaikymą su nepalankia visuomenine padėtimi ir marginalumu – „senėjimo kaukės“ pripažinimą. (Beje, tyrimai patvirtina tapatinimosi su senatve vengiantį pagyvenusių žmonių elgesį ir analizuoja šiam tikslui naudojamas psichologines strategijas (George, 1998). Tuo tarpu A. Giddens'o koncepcija yra atsvara šiam senstantį kūną neigiančiam požiūriui: asmuo siekia pažinti savo kūną, įtraukti jį į kuriąsą Aš tapatumą ir tobulinti.

Šis (sielos) sąmoningumo plitimas į kūną kitaip dar galėtų būti įvardijamas kaip meilės plitimas: meilės sau, apimančios ir meilę kūnui. U. Beckas, įvedęs rizikos visuomenės sąvoką, kartu su žmona E. Beck-Gernsheim (1995) teigia, jog meilė mūsų dienomis – didėjančio chaoso akivaizdoje – yra vienintelis dalykas, leidžiantis atrasti save ir susijungti su kitais. Meilės sąvoką šie autoriai taikė tarpasmeniniams santykiams, tačiau jie glaudžiai siejasi su asmens tapatumu, su Aš koncepcija, todėl, manau, galima teigti, kad kūnas įtraukiamas į šiuolaikinį Aš projektą ne vien per reflekyvumą, bet ir per meilę, implikuojančią atsakomybę ir sąmoningumą.

Tokios būtų teorinės senstančio kūno reikšmės tapatumui įžvalgos. O kuri jų artimesnė pačių pagyvenusių žmonių santykiui su savo kūnu?

4. Pagyvenusių žmonių santykis su kūnu

Daugelis tyrimų rodo, kad pagyvenę žmonės jaučiasi esą jaunesni nei jų chronologinis amžius (Barak & Stern, 1986; Goldsmith & Heiens, 1992; Montepare & Lachman, 1989; Montepare & Zebrowitz, 1998 ir kt.). Tai galima paaiškinti tuo, kad senatvės supratimas/įvaizdis visuomenėje atsilieka nuo realių pagyvenusių žmonių charakteristikų (Riley et al., 1999), be to, kyla bendras sveikatingumo lygis ir ilgėja tikėtina gyvenimo trukmė, todėl pagyvenę žmonės iš tikrųjų yra biologiškai jaunesni nei jų tėvai ar seneliai, sulaukę to paties amžiaus (Stepukonis, Svensson, 2007).

Kita vertus, šis atotrūkis tarp chronologinio ir jaučiamo amžiaus didesnis šalyse, propaguojančiose jaunatviškumą – pavyzdžiui, JAV jis reikšmingesnis nei Vokietijoje, Suomijoje ar Japonijoje (Westerhof, Barret & Steverink, 2003; Uotinen, 1998; Ota et al., 2000). Neabejotinai tam įtakos turi visuomenės normos. Yra manančiųjų, jog senatvės apibūdinimas kaip jaunatviškos yra subtili diskriminacijos forma. Vyresnio amžiaus žmonės stengiasi išlikti jauni, kad nebūtų tapatinami su senais ir neatitiktų neigiamų senatvės stereotipų (Biggs, 1996; Hurd, 1999). Tokį požiūrį paremtų ir psichologų nustatytas išsaugoto jaunatviškumo ir tvirtesnės savigarbos bei geresnės subjektyvios savijautos ryšys (Barak and Stern, 1986; McMullin, Cairney, 2004).

Moterų savigarba yra susijusi su kultūrinėmis kūno grožio ir moteriškumo sampratomis. Jaunos moterys, save suvokiančios kaip bjaurias, storas, per žemas, per aukštas ar pan., pasižymi menkesne savigarba nei tos, kurios pozityviau vertina savo kūną (Abell & Richards, 1996). Kultūriniai Vakarų moteriško grožio idealai, ypač JAV, siejami ir su jaunatviška išvaizda: moterys nelaikomos gražiomis, jei jos raukšlėtos ar žilaplaukės (Abu-Laban & McDaniel, 2001; Calasanti & Slevin, 2001). Tyrimai patikimai rodo, kad moterų savigarba menkesnė nei vyrų, be to, vyresnių žmonių savigarba menkesnė nei jaunesnių (McMullin, Cairney, 2004; Josephs, Markus, & Tafarodi, 1992). Negana to, studijos parodė, kad žmonės, kurie save mato jaunesnius, labiau gerbia save ir labiau patenkinti savimi (Peters, 1971; Linn & Hunter, 1979).

Tapatumo ryšys su kūnu plačiau buvo analizuojamas 1998 m. Uppsalos universiteto (Švedija) mokslininkų tyrime (Öberg, Tornstam, 2001) chronologinį amžių susiejus su jaučiamu (Feel-Age), idealiu (Ideal-Age) ir išvaizdos (Look-Age) amžiumi (pgl. Barak, 1987). Laikydami nuostatos, kad senėjimo patirtis atspindi tiek individualias patirtis ir funkcines galimybes, tiek socialinį amžių bei jo normas, tyrėjai jaučiamą amžių apibrėžė kaip psichologinį funkcionavimą, idealų – kaip trokštamą amžių, bet kartu atspindintį visuomenės normines vertes, o išvaizdos amžių – kaip fizinį funkcionavimą ir išvaizdą (pgl. Uotinen, 1998). Tyrimo duomenys rodo, kad vyresnio amžiaus žmonių atotrūkis tarp chronologinio (didėjančia tvarka) amžiaus ir išvaizdos, jaučiamo bei idealaus amžiaus didėja. Jauniausiųjų (20–24 m.) grupių narių chronologinis amžius buvo beveik tapatus jaučiamam, idealiam ir išvaizdos amžiui, tuo tarpu vyresnių grupių respondentų laipsniškai išryškėjo minėti skirtumai (Öberg, Tornstam, 2001). Ir nors 7 iš 10 informantų mano, kad jie kitiems atrodo jaunesni nei yra, skaitmenine išraiška išvaizdos ir chronologinio amžiaus skirtumas pasirodė esąs mažiausias: 75–85 metų grupės, kur jis buvo didžiausias, tesiekė iki 10 metų. Vyriausieji informantai (75–85 m.) jautėsi 20 metų jaunesni, o norėtų būti beveik 30 metų jaunesni, t. y. dauguma jų norėtų būti 45–55 metų. 80-mečius tyrėjai apibūdino taip: jie mano, kad atrodo kaip 70-ies, jaučiasi kaip 60-ies ir norėtų būti 50-ies (Öberg, Tornstam, 2001). Taigi didžiausi chronologinio, išvaizdos, jaučiamo ir idealaus amžiaus skirtumai, nustatyti vyriausioje informantų grupėje, rodo vidinio Aš ir kūno amžiaus suvokimo skirtingumą, taip pat visuomenės normų įtaką formuojant idealaus amžiaus supratimą.

Aptarti tyrimų duomenys lyg ir paremtų B. S. Turnerio, M. Featherstone'o ir M. Hepworth'o kūno ir sielos prieštaros koncepciją. Nors geriausias būdas „senatvės kaukei“ panaikinti, atrodo, būtų chirurginė intervencija, šia galimybe pasinaudojo vos 2 proc. vyresnių nei 65 metų moterų (nė vienas apklaustas vyras nesinaudojo) (Öberg, Tornstam, 2001). Be to, savo kūnu labiausiai nepatenkintos jaunos moterys, o ne senos (Öberg, Tornstam, 1999) – tai verčia abejoti „senatvės kaukės“ ir dvigubo marginalumo koncepcijomis. Tuo tarpu 62 proc. vyresnių nei 65 metų respondentų aktyviai palaiko gerą fizinę formą, 58 proc. jų teigia, jog gera fizinė forma yra vienas gyvenimo prioritetų ir 55 proc. laikosi sveikos gyvensenos principų (Öberg, Tornstam, 2001). Toks aktyvus kūno formos ir sveikatingumo palaikymas būtų artimesnis A. Giddenso reflektivaus kūno formavimo koncepcijai. Be to, pagyvenę žmonės jaučiasi esą jaunatviški. Daugiau nei pusė apklaustų 65–74 metų amžiaus ir beveik pusė 75–85 metų amžiaus informantų laikė save jaunatviškais (Öberg, Tornstam, 2001). Aiškindami duomenis P. Öberg ir L. Tornstam išreiškia mintį, kad vidinis jaunatviškumo jausmas gali reikalauti jaunatviškos išvaizdos. Jei tai teisinga, jaunatviškumo siekis senatvėje kyla iš vidaus, siekiant sukurti ir išlaikyti vientisą asmens tapatumą, o ne atsiranda kaip visuomenės normų pasekmė. Ši mintis irgi artima A. Giddenso tezei apie kūną persmelkiantį sąmoningumą: jaunatviškas arba belaikis vidinis Aš į tapatumo projektą įtraukia ir kūną. Kūno jaunatviškumo išsaugojimas tuomet išreiškia nesenstančio Aš vientisumą.

Be to, konstatuojama ne mažėjanti, o net didėjanti kūno svarba vyresniame amžiuje neparemia M. Foucault tezės apie kūno atmetimą susitelkiant ties vidiniu Aš. Kita vertus, pasigirsta nuomonių, kad ši koncepcija įgyja prasmę įvedus galios dimensiją. J. A. McMullin ir J. Cairney (2004) teigia, kad „tapatumas tų, kurie visuomenės struktūroje užima vietas, teikiančias galią, gali mažiau priklausyti nuo kūniškos išvaizdos nei tapatumas tų, kurie yra mažiau galios turinčiose pozicijose“. Neformalaus bendravimo metu jie pastebėjo, kad žemesnio socialinio-ekonominio statuso moterys dažniau neigiamai kalbėdavo apie senėjimo patirtį. Jų senėjimo vertinimas beveik išimtinai siejosi su kūnu. Tiek, kiek jų kūnai prastėjo pagal idealizuotas ir socialiai konstruotas (jaunatviško) grožio normas, vertinimai buvo neigiami. Šių moterų savigarbai grėsmę kėlė faktas, kad jos suvokė save vertinamas kaip „atrodančias senas“. Kita vertus, aukštesnio socialinio-ekonominio statuso moterys brangino senėjimo patirtį, ją apibūdino kaip išlaisvinančią, kadangi vyrai nebekreipė dėmesio į jų išvaizdą. Šios moterys kalbėjo apie tai, kaip joms patinka senti, kadangi būdamos vyresnio amžiaus jos įgijo pasitikėjimo savim ir galios (Browne, 1998; Gibson, 1996). Šioms prielaidoms patikrinti reikalingi empiriniai tyrimai, kurie patikrintų ryšį tarp pagyvenusių žmonių santykio su kūnu ir jų socialinio-ekonominio statuso.

Apibendrinant pasakytina, kad pagyvenę žmonės jaučiasi jaunesni nei jų chronologinis amžius, jie stengiasi išsaugoti jaunatviškumą, gerą savijautą, o kartu ir aukštesnę savivertę – šie duomenys atitinka „senatvės kaukės“ koncepciją. Tačiau chirurginės intervencijos nepopuliarumas ir didžiausias jaunų moterų nepasitenkinimas savo kūnu jai prieštarauja. Be to, senatvėje išliekantis didelis dėmesys kūnui prieštarauja išdėstytam M. Foucault požiūriui, tačiau jo teisingumą galima patvirtinti lyginant skirtingų socialinių-ekonominių sluoksnių pagyvenusių žmonių senėjimo patirtis.

Abi šios teorinės koncepcijos tinkamesnės analizuoti ne postmodernią, o modernią visuomenę, kurioje socialinis-ekonominis statusas ir išorinės struktūros vaidino svarbų vaidmenį. „Senėjimo kaukės“ koncepcija tinkamesnė paaiškinti žemesnio socialinio-ekonominio sluoksnio nuo kultūrinio senėjimo atstovavimo ir visuomenės mentalinio diktato priklausomų asmenų senėjimą, M. Foucault – galbūt aukštesnio socialinio ekonominio statuso ir didesne galia disponuojančių ar mažiau priklausomų žmonių senatvę. Tuo tarpu A. Giddenso požiūris labiau atitinka postmodernią visuomenę (tokia yra Švedija, jos atliktais tyrimais remtasi straipsnyje). O kuri iš minėtų koncepcijų būtų tinkamesnė Lietuvos realijoms, parodytų empiriniai tyrimai.

Išvados

Kultūrinis lyties ir senėjimo atstovavimas turi aiškias takoskyras tarp lyčių ir tarp amžiaus grupių. A. Giddenso koncepcija neišskiria lyties ir amžiaus aspekto, tačiau taip atspindi tendencijas, būdingas postmoderniai visuomenei: ribų tarp lyčių ir amžiaus grupių nykimą, universalią lytį (*uni-sex*) ir universalų amžių (*uni-age*).

Senatvės tapatumo koncepcijos sietinos su skirtingu įkūnijimo laipsniu: B. S. Turnerio, M. Featherstone'o ir M. Hepworth'o teigiamoje sielos ir kūno prieštaroje atsispindi jų nesuderinamumas ir kova, M. Foucault atsiejimo nuo kūno tezėje – sielos atsiribojimas nuo kūno, o A. Giddensas – priešingai – teigia kūno įsisaŃmoninimą, jo persmelkimą sąmone.

M. Featherstone'o ir M. Hepworth'o „senėjimo kaukės“ bei M. Foucault koncepcijos teigia, jog individai nepriima visuomenėje suformuotos senatvės sampratos – tą patvirtina ir tyrimų duomenys. Kultūrinis senėjimo – tiek vyrų, tiek moterų – atstovavimas kelia riziką pozityviam asmens tapatumui ir teigiamam savivertės jausmui ir sudaro prielaidas socialinei marginalizacijai.

Tačiau esama duomenų, prieštaraujančių tiek „senėjimo kaukės“, tiek M. Foucault koncepcijai, ir išsakoma nuomonių, kad jos gali būti teisingos atskirų socialinių ekonominių sluoksnių atvejais. Šioms prielaidoms patvirtinti arba paneigti, taip pat padėčiai Lietuvoje nagrinėti reikalingi empiriniai tyrimai.

Iškelta hipotezė, kad vidinis jaunatviškumo jausmas reikalauja jaunatviškos išvaizdos, todėl išorinio jaunatviškumo siekis senatvėje kyla iš vidaus, siekiant sukurti ir išlaikyti vientisą asmens tapatumą, o ne atsiranda kaip visuomenės normų pasekmė. Ši mintis atitinka A. Giddenso tezę apie kūną persmelkiantį sąmoningumą: belaikis vidinis Aš į tapatumo projektą įtraukia ir kūną.

M. Foucault ir „senatvės kaukės“ koncepcijos tinkamesnės analizuoti modernią visuomenę, tuo tarpu A. Giddenso požiūris labiau atitinka postmodernią visuomenę. Jį būtų galima papildyti meilės samprata: kūnas įtraukiamas į šiuolaikinį Aš projektą ne vien per reflektyvumą, bet ir per meilę, implikuojančią atsakomybę ir sąmoningumą.

Literatūra

1. Abell, S. C.; Richards, M. H. The Relationship Between Body Shape Satisfaction and Self-Esteem: An investigation of Gender and Class Differences, *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 25, 1996, p. 691–703.
2. Abu-Laban, S. M.; McDaniel, S. *Beauty, Status and Aging*, In: N.Mandell (Ed.), *Feminist issues. Race, class, and sexuality* (3rd ed.) Toronto: Prentice-hall, 2001.
3. Barak, B.; Stern, B. Subjective Age Correlates: A Research Note. *The Gerontologist*, Vol. 26, 1986, p. 571–78.
4. Barak, B. Cognitive Age: A New Multidimensional Approach to Measuring Age Identity. *International Journal of Aging and Human Development*, Vol. 25, 1987, p. 109–128.
5. Beck, U.; Beck–Gernsheim, E. *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity, 1995.
6. Bentson V. L.; K. W. Schaie (Eds.) *Handbook of Theories of Aging*. New York, 1995.
7. Berger, P. L., Luckmann Th., *Socialinis tikrovės konstravimas: žinojimo sociologijos traktatas*. Vilnius: Pradai, 1999.
8. Biggs, S. *Understanding Ageing. Images, Attitudes and Professional Practice*. Buckingham: Open University Press, 1996.
9. Biggs, S. Choosing Not To Be Old? Masks, Bodies and Identity Management in Later Life. *Ageing and Society*, Vol. 17, 1997, p. 553–570.
10. Browne, C. V. *Women, Feminism, and Aging*. New York: Springer, 1998.
11. Bytheway, B.; Johnson, J. *The Sight of Age*. In: S. Nettleton & J.Watson (Eds.), *The Body in Everyday Life* London: Routledge, 1998.
12. Calasanti, T. M.; Slevin, K. F. *Gender, Social Inequalities, and Aging*. New York: Altamira, 2001.
13. Connell, R. W. *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge: Polity, 1987.
14. Connell, R. W. *Masculinities*. Cambridge: Polity, 1995.
15. Douglas, M. *Purity and Danger*. London: Routledge & Kegan Paul, 1966.
16. Douglas, M. *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*. Harmondworth: Penguin Books, 1973.
17. Erikson, E. H. Vaikystė ir visuomenė. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2004, p. 290–326.
18. Featherstone, M.; Hepworth, M. *Images in Ageing*. In: J.Bond & P.Coleman (Eds.), *Ageing in Society*, London: Sage, 1993.
19. Featherstone, M. *The Body in Consumer Culture*. In: M.Featherstone, M.Hepworth & B.S.Turner (eds.), *The Body: Social Process and Cultural Theory*, London: Sage 1991.
20. Foucault, M. *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault*. L.H.Martin, H.Gutman & P.Hutton (eds.). London: Tavistock Publications, 1988.
21. Foucault, M. *The Hermeneutics of the Subject: Lectures at the College de France, 1981–82*. New York: Palgrave Macmillan, 2005.
22. Friedman, S. S. *Autobiographical Selves: Theory and Practice*. In S. Benstock (Ed.), *The Private Self: Theory and Practice of Women's Autobiographical Writings* (pp. 334–62). Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press, 1988.
23. George, L. K. Self and Identity in Later Life: Protecting and Enhancing the Self. *Journal of Aging and Identity*, Vol. 3, No. 3. 1998.
24. Gibson, D. Broken down by Age and Gender: “The Problem of Old Women” Redefined. *Gender and Society*, 10, 1996, p. 433–448.
25. Giddens, A. *Modernybė ir asmens tapatumas: asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai, 2000.
26. Gittens, C. *The Pursuit of Beauty*. London: NPG, 1997.
27. Goldsmith, R.E., Heiens, R.A., Subjective Age: A Test of Five Hypotheses. *The Gerontologist*, Vol. 32 (3), 1986, p. 312–317.
28. Grosz, E. *Volatile Bodies*. Bloomington, In: Indiana University Press, 1994.
29. Harper S. *Constructing Later Life/Constructing the Body: Some Thoughts from Feminist Theory*. In: Jamieson A., Harper S., Victor C. (ed.) *Critical Approaches to Ageing and Later Life*, Buckingham: Open University Press, 1997.
30. Hearn, J. *Imaging the Aging of Men*. In: Featherstone M.& Wernick A. (eds.), *Images of Aging: Cultural Representations of Later Life*. London: Routledge, 1995.
31. Hepworth, M., Positive Ageing and the Mask o Fage. *J. Educational Gerontology*. 6.2, 1991, p. 93–101.
32. Hurd, L. C., “We’re not old”: Older Women’s Negotiation of Aging. *Journal of Aging Studies*, 13 (4), 1999, p. 419–439.
33. Irigaray, L., *Speculum of the Other Woman*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1985. (a)
34. Irigaray, L. *This Sex which is not One*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press. 1985. (b)
35. Itzin, C. *As Old as You Feel*, In: Thompson P., Itzin C., Abendstern M. (eds.). *Don’t Feel Old: Understanding the Experience of Later Life*. London, 1990.
36. Josephs, R. A.; Markus, H. R.; Tafarodi, R. W. Genre and Self-Esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 1992, p. 391–402.
37. Краснова, О. В.; Лидерс А. Г. Социальная психология старости. Москва: Academia, 2002.
38. Kübler–Ross, E. *Interviews mit Sterbenden*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, 1990.
39. Kübler–Ross, E. *Über den Tod und das Leben danach*. Neuwied: Verlag „Die Silberschnur“ GmbH. 1991.
40. Linn, N. W. & Hunter, K. Perception o Fage in the Elderly. *Journal of Gerontology*, 34 (1), 1979, p. 46–52.
41. May, T. *Situating Social Theory*. Milton Keynes, U.K.: Oxford University Press, 1996.

42. McMullin, J. A.; Cairney, J. Self-Esteem and the Intersection of Age, Class, and Gender. *Journal of Aging Studies*, 18, 2004, p. 75–90.
43. Mikulionienė, S., Pagyvenusių žmonių vaidmuo šeimoje ir visuomenėje. – Stankūnienė, V.; Jonkarytė, A.; Mikulionienė, S.; Mitrikas, A. A.; Maslauskaitė, A. *Šeimos revoliucija: iššūkiai šeimos politikai*. Socialinių tyrimų institutas, Vilnius, 2003, p.138–157.
44. Montepare, J. M.; Lachman, M. E. “You Are Only as Old as You Feel”: Self-Perceptions of Age, Fears of aging, and Life-Satisfaction from Adolescence to Old Age. *Psychology and Aging*, Vol. 4 (1), 1989, p. 73–78.
45. Montepare, J. M.; Zebrowitz, L., Person Perception Comes of Age: The Salience and Significance of Age in Social Judgments. *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 30, 1998, p. 93–161.
46. Navaitis, G. *Lietuvos šeima: psichoterapinis aspektas*. Vilnius, Tyto Alba, 1999.
47. Öberg, P.; Tornstam, L. Body images among men and women of different ages. *Ageing & Society*, Vol. 19, 1999, p. 629–644.
48. Öberg, P.; Tornstam, L. Youthfulness and Fitness - Identity Ideals for All Ages? *Journal of Aging and Identity*, Vol. 6 (1), 2001.
49. Ota, H.; Harwood, J.; Williams, A. and Takai, J. A Cross-Cultural Analysis of Age Identity in Japan and the United States. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol. 21, 2000, p. 33–41.
50. Peters, G. R., Self-Conceptions of the Aged, Age Identification and Aging. *The Gerontologist*, Vol. 4, 1971, p. 69–73.
51. Phillipson, Ch.; Biggs, S. Modernity and Identity: Themes and Perspectives in the Study of Older Adults. *Journal of Ageing and Identity*, Vol. 3, No. 1, 1998.
52. Powell, J. L., *Social Theory and Aging*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc. Lanham – Boulder – New York – Toronto – Oxford, 2006.
53. Powell, J. L., Longino, Ch. F. Jr., Postmodernism versus Modernism: Rethinking Theoretical Tensions in Social Gerontology. *Journal of Aging and Identity*, Vol. 7 (4), 2002.
54. Powell, J. L., Social Theory and the Aging Body. *International Journal of Language, Society and Culture*, Vol. 8 (2), 2001, p. 1–10.
55. Rich, A. *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*. New York: Norton, 1976.
56. Riley, M. W.; Foner, A.; Riley, J. W. Jr. *The Aging and Society Paradigm*. In: Bentson and V.L., Schaie K.W. (Eds.), *Handbook of Theories of Aging*. New York: Springer, 1999, p. 327–343.
57. Schwaiger, L. To Be Forever Young? Towards Reframing Corporeal Subjectivity in Maturity. *International Journal of Ageing and Later Life*, Vol. 1 (1), 2006, p. 11–41.
58. Shilling, C. *The Body & Social Theory*. London: Sage, 1993.
59. Stepukonis, F.; Svensson, T. Gyvenimo kokybė vyresniame amžiuje. *Gerontologija*, 8 (1), 2007, p. 55–65.
60. Tereškinas, A. *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.
61. Tereškinas, A. Konfliktinė hegemonija: žiniasklaida ir moterys Lietuvoje bei Europos Sąjungoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. Nr. 3 (teminis numeris), 2004. (a)
62. Tereškinas, A. Tarp norminio ir subordinuoto vyriškumo formų: vyrai, jų seksualumas ir maskulinizmo politika šiuolaikinėje Lietuvoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. Nr. 3 (teminis numeris), 2004. (b)
63. Tereškinas, A. *Esė apie skirtingus kūnus: kultūra, lytis, seksualumas*. Vilnius: Apostrofa, 2007.
64. Turner, B. S. *Aging and Identity: Some Reflections on the Somatization of the Self*. In: Featherstone, M. Wernick, A., *Images of Ageing*. Routledge, London, 1995.
65. Twigg, J. Social Policy and the Body. In: Lewis, G., Gewirtz S., Clarke J. (eds.), *Rethinking Social Policy*. London: Sage, 2000.
66. Uotinen, V., Age Identification: A Comparison between Finnish and North-American Cultures. *International Journal of Aging and Human Development*, Vol. 46, 1998, p. 109–24.
67. Westerhof, G. J.; Barret, A. E. & Steverink, N. “Forever Young?”: a Comparison of Age Identities in the United States and Germany. *Research on Aging*, Vol. 25(4), 2003, p. 366–383.
68. Zubienė, E. Senėjimas ir menkavertiškumo jausmas. *Sveikatos mokslai*, Nr. 1, 2008.

BODY, IDENTITY AND AGEING

Gražina Rapolienė

Vilnius University

Mykolas Romeris University

Summary

Increasing attention is being paid to understand a body and its meaning to an ageing identity in the postmodern Western gerontology, but in Lithuania this topic has not been studied yet. The objective of the article is to summarize insights of foreign authors and to analyse the role of a body in the social construction of ageing identity. The method of the investigation is comparative analysis.

This article reviews an ageing identity based on body and gender, analyses the concepts of development of modern *Self* (A.Giddens, 2000), of ageing body as „mask“ (M.Featherstone and M.Hepworth, 1993; Hepworth, 1991; B.S.Turner, 1995) and the old age concept of M.Foucault (1988). They are compared with data of research carried out in 1998 by scientists of Uppsala university, Sweden(Öberg, Tornstam, 2001).

The cultural representation of ageing raises a risk to the positive personal identity and generates preconditions for the social marginalisation of the elderly. There are findings challenging both the concept of an “ageing mask” and the old age concept of Foucault, and there are indications that they could be correct in cases of separate social economic strata. Empirical research is needed to prove or to refute these suggestions, and to study the situation in Lithuania.

Keywords: ageing, identity, body, gender